

SÁRY PÁL*
Vízjogi szabályok az ókori Rómában**

1. A tenger és a tengerpart jogi helyzete

A római jog szabályai szerint a tenger (*mare*) és annak partja (*litus maris*) senki tulajdonában nem állt.¹ A tenger és a tengerpart a természetjog (*ius naturale*) szerint mindenki számára közös dolognak (*res communes omnium*) minősült.² A tengerpart addig terjedt, ameddig a legnagyobb téli ár (*bibernus fluctus maximus*) elért.³ A tengeren bárki szabadon hajózhatott (*ius navigandi*),⁴ halászhatott (*ius piscandi*).⁵ E jogok gyakorlásának akadályozása személyesértésnek (*iniuria*) minősült.⁶

Az ellen, aki a tengeren való hajózást vagy a tengerparton való kikötést gátolta, a *praetor interdictumot* bocsátott ki.⁷ A tengerben bárki építhetett hullámtörő gátat (*moles*), de csak úgy, hogy azzal másnak ne okozzon kárt. Kárt okozó gátépítés esetén *interdictum* kibocsátását lehetett kérni a *praetortól*.⁸

A tengerben élő halak (*pisces*) uratlan dolgoknak (*res nullius*) minősültek, így azokon a *ius gentium* szerint bárki tulajdont szerezhettek foglalással (*occupatio*).⁹ A tengeren bárki cölöpházat építhetett, mely magántulajdont képezett.¹⁰ A tengerben keletkezett sziget (*insula in mari nata*) uratlannak, s így szabadon foglalhatóknak minősült.¹¹ A tengerparton található kavicsok (*lapilli*), drágakövek (*gemmae*) – mint uratlan dolgok – szintén foglalhatók voltak.¹²

Pár Sáry: Water law rules in Ancient Rome – Vízjogi szabályok az ókori Rómában. *Journal of Agricultural and Environmental Law* ISSN 1788-6171, 2019 Vol. XIV No. 26 pp. 219-254 doi: 10.21029/JAEL.2019.26.219

* dr. jur., PhD, dr. habil., egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Római Jogi Tanszék, e-mail: jogsary@uni-miskolc.hu.

** *A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.*

¹ Vö. Paul. D. 18,1,51; Inst. 2,1,5.

² Vö. Marci. D. 1,8,2,1; Ulp. D. 8,4,13 pr.; Paul. D. 18,1,51; Cels. D. 43,8,3,1; Inst. 2,1,1. A tenger és a tengerpart e jogi helyzetéről részletesebben lásd Fenn 1925, 716–727; Fiorentini 2003, 427–484.

³ Vö. Inst. 2,1,3.

⁴ Vö. Ulp. D. 43,8,2,9.

⁵ Vö. Marci. D. 1,8,4 pr.; Gai. D. 1,8,5,1; Ulp. D. 43,8,2,9.

⁶ Vö. Ulp. D. 43,8,2,9; Ulp. D. 47,10,13,7. Az *iniuria* e tényállásáról részletesebben lásd Fiorentini 2003, 381–426.

⁷ Vö. Ulp. 43,12,1,17. Erről az *interdictumról* részletesebben lásd Fiorentini 2003, 343–350.

⁸ Vö. Ulp. D. 43,8,2,8. Erről az *interdictumról* részletesebben lásd Fiorentini 2003, 328–342.

⁹ Vö. Gai. 2,67; Gai. D. 41,1,1,1; Ulp. D. 41,1,44; Inst. 2,1,12.

¹⁰ Vö. Pomp. D. 1,8,10; Ulp. D. 39,1,1,18; Pomp. D. 41,1,30,4.

¹¹ Vö. Gai. D. 41,1,7,3; Pomp. D. 41,1,30,4; Inst. 2,1,22.

¹² Vö. Marci. D. 1,8,3; Inst. 2,1,18.

A halászok szabadon kivonhatták hálóikat a partra, s ott azokat száríthatták. A tengerparton bárki építhetett kunyhót (*casa*) magának, hogy abban meghúzódjék.¹³ Ilyenkor a kunyhón magántulajdon keletkezett, ami azonban megszűnt, ha az építmény összedőlt.

2. A közfolyókkal kapcsolatos szabályok

A római jog különbséget tett közfolyók (*flumina publica*) és magánfolyók (*flumina privata*) között.¹⁴ Ulpianus a következőket írja: „Egyes folyók állandóak (egész évben folyóak), egyesek kiszáradók. (...) Egyes folyók (mindenki számára) közösek, egyesek nem. Cassius meghatározása szerint közfolyó az, amelyik állandó. Cassius e véleménye, melyet Celsus is helyesel, elfogadhatónak tűnik.”¹⁵

A közfolyókat – a tengerhez és a tengerparthoz hasonlóan – bárki szabadon használhatta, azon tutajjal, csónakkal, hajóval közlekedhetett,¹⁶ abból halászhatott,¹⁷ vízből meríthetett,¹⁸ annál állatait megíthatta. A közfolyóból azonban csak császári engedéllyel lehetett vizet vezetni.¹⁹

A közfolyók partjait a tengerparthoz hasonlóan bárki használhatta, de a folyópart (*litus fluminis*) a tengerparttal ellentétben nem minősült uratlan dolognak. Ahogy Iustinianus Institutióiban olvashatjuk, „A folyópartok közhasználatára is a *ius gentium*-on alapul, mint magáé a folyóé: így tehát kikötni, hajókoteleket az ott növekvő fákhöz erősíteni, a rakományt kirakni mindenkinek épp annyira szabadságában áll, mint magán a folyón hajózni. Viszont a part tulajdonjoga azt illeti meg, kinek telkével összefügg, tehát a rajta nőtt fa is azé.”²⁰

A közfolyókkal kapcsolatos tulajdonváltozások főbb eseteit a iustinianusi tankönyv – Gaius szavait követve²¹ – így foglalja össze: „Továbbá amit a folyó, mint bortalékát a földedhez növeszt, az a *ius gentium* értelmében a tiéd. A bortalék észrevehetetlen gyarapodás, és az tekinthető bortaléki növekedésnek, ami oly lassan gyarapszik, hogy nem tudod a pillanatonkénti gyarapodás mennyiségét megállapítani. Ha a folyó ereje telked egy részét elszakítja s a szomszédod földjébe sodorja, nyilvánvaló, hogy az a tiéd marad. Természetesen, ha hosszabb időn át ott marad a szomszéd telkén, s a magával hozott fák abba a földbe is gyökeret eresztenek, ettől

¹³ Vö. Gai. D. 1,8,5,1; Ulp. D. 39,1,1,18; Ner. D. 41,1,14 pr.; Pomp. D. 41,1,50; Inst. 2,1,5.

¹⁴ Marcianus szerint „majdnem minden folyó és kikötő közös” (D. 1,8,4,1: „*flumina paene omnia et portus publica sunt*”). Iustinianus Institutióiban ezzel szemben ez olvasható: „továbbá minden folyó és kikötő közös” (Inst. 2,1,2: „*flumina autem omnia et portus publica sunt*”), ami elnagyolt megállapítás. A *Digesta* fragmentumaiból egyértelműen megállapítható, hogy a magánfolyó (*flumen privatum*) kategóriáját Iustinianus nem törölte el.

¹⁵ D. 43,12,1,2–3 (Sáry P. ford.), vö. Hinker 1992, 179. A folyók jogi helyzetéről részletesebben lásd Fiorentini 2003, 59–158.

¹⁶ Vö. Inst. 2,1,4.

¹⁷ Vö. Inst. 2,1,2.

¹⁸ Vö. Paul. D. 39,3,17,4.

¹⁹ Vö. Papir. D. 8,3,17.

²⁰ Inst. 2,1,4 (Mészöly Gedeon ford.), vö. Gai. D. 1,8,5 pr.

²¹ D. 41,1,7,1–6. Az iszaplerakódás (*alluvio*), a sodorvány (*avulsio*) és a folyóban keletkezett sziget (*insula in flumine nata*) problémájával kapcsolatban lásd még Gai. 2,70–72.

az időtől fogva úgy tekintendő, mint a szomszéd telkének gyarapodása. (...) De ha a folyóban keletkezik sziget – ami gyakrabban megesik –, akkor, ha a folyó közepén fekszik, azok osztozkodnak rajta, kik a folyó két oldalán parti telektulajdonosok, mégpedig birtokaiknak a folyó menti szélessége arányában. Ha az egyik parthoz van közelebb, csak az ez oldali parti birtokosoké lesz. Ha a folyó valahol két ágra szakad s később ismét egyesülve valakinek a földjét szigetként körülzárja, a föld azé marad, akié azelőtt volt. Ha a folyó természetes medrét teljesen elhagyja és másfelé tör utat magának, a régi meder azoké lesz – kinek-kinek földje a part menti szélesség arányában –, akik azon a partszakaszon parti tulajdonosok, az új meder pedig oly jogi megítélés alá esik, mint maga a folyó, azaz közhasználatú lesz. Ha pedig a folyó bizonyos idő múltán régi medrébe visszatér, az új meder ismét a két parti földtulajdonosoké lesz. Egészen más dolog az, ha valakinek egész földjét elborítja az árvíz. A föld jellegét ugyanis az árvíz nem változtatja meg, s ezért ha a víz visszahúzódik, nyilvánvaló, hogy a telek azé marad, akié volt.”²²

Mindezt a Digesta alapján a következőkkel egészíthetjük ki. Ha a part menti telkek fix határokkal rendelkező telkek (*agri limitati*) voltak, a folyóban keletkezett sziget szabadon okkupálható volt.²³ Ugyanígy, *agri limitati* esetében a kiszáradt vagy elhagyott folyómedret is okkupálni lehetett.²⁴ A folyó, illetve a tenger kiáradásával kapcsolatban pedig Pomponius a következőket írja: „Ha azt a telket, melynek hasznélvezői vagyunk, elönti a folyó vagy a tenger, a hasznélvezet megszűnik, mivel ilyen esetben maga a tulajdon is megszűnik: és még halászat által sem tarthatjuk meg a hasznélvezetet. De kimondták, hogy ha a víz ugyanolyan gyorsasággal el is vonul onnan, ahová jött, visszaáll a tulajdon és ugyanígy a hasznélvezet is helyreáll.”²⁵

A *praetor* a közfolyók használatának zavartalanóságát *interdictum*okkal védte.²⁶ Az egyik *interdictum* megtiltotta, hogy bárki olyan dolgot tegyen a közfolyón vagy annak partján, ami a hajózást hátráltatja (*interdictum ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur*). Ulpianus idézi a *praetor* szavait: „Semmi ohyat nem tehetsz a közfolyón vagy annak partján, és semmi ohyat nem tehetsz a közfolyóba vagy annak partjára, ami a kikötést, a (parton való) közlekedést vagy a hajózást hátráltatja.”²⁷ Ezt az *interdictum prohibitorium*-ot a *praetor* Ulpianus szerint egy *interdictum restitutorium*-mal egészítette ki: „Ha ohyat teszel a közfolyón vagy annak partján, vagy ohyat teszel a közfolyóba vagy annak partjára, ami a kikötést, a (parton való) közlekedést vagy a hajózást hátráltatja, helyre kell állítanod (az eredeti állapotot).”²⁸

Egy másik *interdictum* is biztosította a közfolyón való hajózás és a folyópart használatának szabadságát (*interdictum ut in flumine publico navigare liceat*). Ulpianus ennek a szövegét is közli: „Megtiltom, hogy erőszakkal gátoljanak bárkit abban, hogy a közfolyón hajóval vagy csónakkal közlekedjen, vagy hogy annak partján berakodjon vagy kirakodjon.”²⁹ E szabályok közérdekből korlátozták a magántulajdonban álló folyóparti telkek tulajdonjogát.

²² Inst. 2,1,20–24 (Mészöly G. ford.).

²³ Vö. Ulp. D. 43,12,1,6.

²⁴ Vö. Ulp. D. 43,12,1,7.

²⁵ D. 7,4,23 (Sáry P. ford.).

²⁶ Ezekről az *interdictum*okról részletesen lásd Fiorentini, 2003, 163–181; Terrazas Ponce 2012, 371–409.

²⁷ D. 43,12,1 pr. (Sáry P. ford.). Vö. Gai. 4,159; Inst. 4,15,1.

²⁸ D. 43,12,19 (Sáry P. ford.).

²⁹ D. 43,14,1 pr. (Sáry P. ford.).

Egy további *interdictum* megtiltotta, hogy a közfolyó folyását megváltoztassák ahhoz képest, ahogyan az a korábbi nyáron folyt (*interdictum in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque uti priore aestate fluxit*). Ulpianus közlése szerint így szólt a *praetor*: „Megtiltom, hogy olyat tegyél a közfolyón vagy annak partján, vagy olyat tegyél a közfolyóba vagy annak partjára, ami miatt a víz másképpen fog folyni, mint ahogy a korábbi nyáron folyt.”³⁰ Az *interdictum* céljáról Ulpianus ezt írja: „A *praetor* ezzel az *interdictummal* arról gondoskodott, hogy a folyók ne száradjanak ki engedély nélküli levezetésük miatt, illetve hogy a meder megváltoztatása ne okozzon valamilyen kárt a szomszédoknak.”³¹ A *praetor* ezt a tiltó *interdictumot* is kiegészítette egy helyreállítást elrendelő *interdictummal*. Ulpianus a *praetor* e szavait is idézi: „Ha olyat tettél a közfolyón vagy annak partján, vagy olyat tettél a közfolyóba vagy annak partjára, ami miatt a víz másképpen folyik, mint ahogy a korábbi nyáron folyt, helyre kell állítanod (az eredeti állapotot).”³²

A folyóparti telkeket a *praetor* egy másik *interdictummal* is védte (*interdictum de ripa munienda*). Ulpianus szerint ebben az esetben így fogalmazott a *praetor*: „Megtiltom, hogy erőszakkal gátoljanak bárkit abban, hogy a közfolyón vagy annak partján munkálatot végezzen a part vagy a part menti telek védelme céljából, ha ezzel a hajózást nem nehezíti...”³³ A jogtudós hozzáteszi ehhez, hogy „a közfolyók partjainak javítása és megerősítése a leghasznosabb dolog.”³⁴

A római történetírók műveiben sok helyen olvashatunk árvízvédelmi intézkedésekről.³⁵ Suetonius szerint Augustus „az árvíz megfékezésére kiszélesítette és kitisztította a Tiberis medrét, melyet régtől fogva eltömött a törmelék, és elkeskenyítettek az épületek kiszögellései.”³⁶

Kr. u. 15-ben a Tiberis elöntötte a főváros nagy részét: „a folytonos esőtől felduzzadt Tiberis elárasztotta a város sík részeit; vízszabúzóadását épületek és emberek pusztulása követte” – írja Tacitus.³⁷ Tiberius császár ekkor *ad hoc* jelleggel megbízott két *senator*ot azzal a feladattal, hogy dolgozzanak ki egy javaslatot a hasonló bajok megelőzésére. A két *senator* (Ateius Capito és Lucus Arruntius) azt a javaslatot terjesztette a *senatus* elé, hogy a Tiberist tápláló folyókat térítsék el. A *senatus* üléséről Tacitus a következőképpen számol be: „Meghallgatták a *municipiumok* és *coloniák* követségeit is; a *florentiaiak* azt kérték, hogy a *Clanist*, megszokott medréből kimozdítva, ne vigyék át az *Arnus* folyóba, mert ez vést zúdítana rájuk. Ezzel egyetértve az *interamniaiak* azt fejtegették, hogy tönkremennek *Italia* legtermékenyebb mezőin, ha a *Nar* folyó, melynek vizét csatornába készülték szétáztatni, esetleg kiönt. A *reateiek* sem hallgattak, hanem tiltakoztak a *Velinus-tónak* a *Nar* torkolatánál való elzárása ellen, hiszen akkor víz a környező földekre zúdulna. Nagyon jól gondoskodott a balandók dolgairól a természet, minden folyónak megszabta a maga torkolatát, a maga medrét, eredetét csakúgy, mint a végét. Tekintettel kell lenni a szövetségesek kultuszaira is, akik bazai folyóknak szentélyeket, ligeteket és oltárokat szenteltek.

³⁰ D. 43,13,1 pr. (Sáry P. ford.). Vö. Diódsi 1973, 68.

³¹ D. 43,13,1,1 (Sáry P. ford.).

³² D. 43,13,1,11 (Sáry P. ford.).

³³ D. 43,15,1 pr. (Sáry P. ford.).

³⁴ D. 43,15,1,1 (Sáry P. ford.).

³⁵ A Tiberis áradásairól és a római árvízvédelemről lásd Robinson 1992, 73–76; Aldrete 2007.

³⁶ Suet. *Aug.* 30 (Kis Ferencné ford.).

³⁷ Tac. *Ann.* 1,76 (Borzsák István ford.).

*Nyilván maga a Tiberis sem akarná, hogy mellékvizeitől teljesen megfosztva csekélyebb dicsőséggel folyjék. Akár a községek kérése, akár a szabályozás nehezítése, vagy a babonás hit hatott oly erősen: csatlakoztak Cnaeus Piso véleményéhez, aki előadta, hogy semmit sem kell változtatni.*³⁸

A császár ezután egy állandó bizottságot hozott létre a Tiberis partjainak és medrének felügyeletére (*curatores riparum et alvei Tiberis*).³⁹ Dio Cassius szerint az öt szenatorból álló bizottságnak arról kellett gondoskodnia, „*hogy a folyó ne áradjon ki télen, illetve ne apadjon ki nyáron, hanem mindig – amennyire lehetséges – azonos mennyiségben folyjon.*”⁴⁰

102-ben Traianus császár csatornát épített a Tiberis vizének levezetésére árvízvédelmi célból. Ennek ellenére 107-ben vagy 108-ban ismételt nagy árvíz volt Rómában és környékén: a Tiberis és az Anio egyaránt kilépett medréből. Az eseményekről az ifjabb Plinius így számol be egyik levelében: „*Mifjélnék folyton zuhog az eső és egymást érik az árvizek. A Tiberis kilépett medréből, és öles hullámokban zúdul át az alacsonyabb töltések felett: bár vízből sokat levezet a csatorna, amit oly előrelátóan építtetett a princeps, előnti a völgyeket, ott hömpölyög a mezőkön, s ahol síkfold volt, most a víz síkja látszik. (...) Az Anio, noha a világ legkedvesebb folyója..., javarészt letarolta és elsodorta a tükérének árnyat adó lugasokat; dombokat mos alá..., bázakat dönt össze, aztán átsap, átözönlük a romok felett is. Szemtanúk szerint, akiket kiemelkedőbb pontokon ért utol az ítéletidő, egy helyt luxustárgyak és pompás bútorok, másutt meg paraszti holmik, emitt ekék, ökrök és hajtók, amott meg szétszórt és gazdátlanul maradt nyájak, köztük fatörzsek, épületgerendák és tetők sodródtak szanaszét egymás hegyén-bátán az árban.*”⁴¹

Az ilyen helyzetbe került, s vagyontárgyaik birtokát visszaszerezni akaró tulajdonosokat a *praetor interdictum*mal védte. Ulpianus a következőket írja: „*Trebatius elmondja, hogy amikor a Tiberis kiöntött és sokak számos dolgát mások épületeibe sodorta, a praetor interdictumot adott ki, megtiltva, hogy erőszakkal gátolják a tulajdonosokat a saját dolgaik elvitelében...*”⁴²

A tartományi helytartók szintén védelemben részesítették azokat, akiknek a tulajdonjogát árvíz során megsértették. „*Ha a folyó kiöntése a telek határait elmossa, és így az áradás alkalmat ad arra, hogy (egyesekek) elfoglalják azokat a helyeket, melyekhez nincs joguk, a tartomány helytartója megparancsolja, hogy tartsák távol magukat attól, ami másé, és a tulajdonosoknak adják vissza azt, ami az övék, s egy földmérő jelölje ki a határokat*” – írja Ulpianus.⁴³

A 161-ben vagy 162-ben pusztító árvízről a következőket olvashatjuk a *Historia Augusta* című császári életrajzgyűjteményben: „*A császárok boldog nyugalmát megzavarta a Tiberis első áradása, amely a legsúlyosabb volt egész uralkodásuk alatt. Az árvíz következtében számos ház összedőlt, igen sok állat elpusztult, és pusztító éhínség keletkezett. Mindezeket a bajokat Marcus és Verus személyes beavatkozásukkal, gondos intézkedésekkel enyhítették.*”⁴⁴

³⁸ Tac. *Ann.* 1,79 (Borzsák I. ford.).

³⁹ Vö. Campbell 2012, 318.

⁴⁰ Dio 57,14,8 (Sáry P. ford.).

⁴¹ Plin. *Ep.* 8,17 (Szepessy Tibor ford.).

⁴² D. 39,2,9,1 (Sáry P. ford.).

⁴³ D. 10,1,8 pr. (Sáry P. ford.).

⁴⁴ SHA *Marv.* 8 (Terényi István ford.).

Az árvízkarosultak élelmiszerral való ellátásáról Ammianus Marcellinus is említést tesz a 374-es árvízről beszámolván: „*az Örök Városban Claudius praefectus alatt a Tiberis... a túlságos esőzések folytán kiáradt..., és csaknem mindent elborított. Víz alatt álltak a városnak azok a részei, amelyek az egyenletes síkságon terülnek el; csupán a hegyek és a magasabban levő háztömbök voltak védve a közvetlen veszélytől. Hogy az emberek, akik a magas vízállás miatt seborá sem tudtak eljutni, éhen ne pusztuljanak, csónakokon és dereghéken vittek nekik bőven élelmiszereket.*”⁴⁵

3. A vizekkel kapcsolatos közművek

A Tiberis első cölöphídja (*pons Sublicius*) Ancus Martius király idejében épült.⁴⁶ A korai köztársaság idején a hidak építéséről a *senatus* döntött, a kivitelezés irányítása a *ensorok* feladatát képezte.⁴⁷ A kései köztársaság korában ezt a feladatot a közutak felügyeletével megbízott *magistratusok*, a *curatores viarum* látták el: a *pons Fabricius*-t például Lucius Fabricius *curator viarum* építtette Kr. e. 62-ben.⁴⁸ Később elsősorban a császárok építettek hidakat.⁴⁹ Ammianus Marcellinus szerint Symmachus *praefectus urbi* 365-ben nagyszerű hidat (*pons Valentiniani*) építtetett a saját költségén.⁵⁰ A késő császárkorban a hidak építése és javítása a polgárok közkötelezettségei (*munera publica*) közé tartozott.⁵¹

„*A város alapításától 441 éven át meg voltak elégedve a rómaiak azon vizek használatával, melyet vagy a Tiberisből, vagy kutakból, vagy forrásokból merítettek. (...) Most azonban a városba befolyó a következő vizek: az Appia, a régi Anio, a Marcia, a Tepula, a Iulia, a Virgo, az Alsietina, melyet Augustának is hívnak, a Claudia és az új Anio*” – írja Kr. u. 98 körül Frontinus a római vízvezetésekről szóló művében (*De aquaeductu urbis Romae*).⁵² Ezek szerint az *aqua Appia* volt az első vízvezeték Rómában, mely Kr. e. 312-ben készült, s mely mellett további nyolc vízvezeték épült a Kr. u. I. század végéig.⁵³

A köztársaság idején a vízvezetékek építéséről a *senatus* döntött; az építkezéseket az ezzel megbízott *magistratusok* (általában *ensorok*) felügyelték.⁵⁴ Augustus uralkodása idején Agrippa, a császár veje építtette az *aqua Iulia*-t és az *aqua Virgo*-t.⁵⁵ Suetonius szerint Augustus „*inkább a jólét előmozdítására törekedett, mint*

⁴⁵ Amm. 29,6,17–18 (Szepesy Gyula ford.).

⁴⁶ Vö. Liv. 1,33. A Tiberis hídjairól lásd Robinson 1992, 71–72.

⁴⁷ Vö. Liv. 40,51.

⁴⁸ Vö. Robinson 1992, 72.

⁴⁹ Vö. pl. SHA *Hadr.* 19.

⁵⁰ Amm. 27,3,3.

⁵¹ Vö. CTh 11,16,15.18.

⁵² Front. 4 (Palasovszky Sándor ford.).

⁵³ A római vízvezetésekről lásd Herschel 1913; Weiß 1925, 87–116; Van Deman 1934; Longo 1934, 55–93; Ashby 1935; Hainzmann 1975; Póczy 1980; Robinson 1980, 44–86; Panimolle 1968; Bruun 1991; Hodge 1991; Evans 1994; Geißler 1998; Bajánházy 2000, 75–98; De Kleijn 2001; Peachin 2004; Bruun 2012, 11–33.

⁵⁴ Vö. Liv. 39,44; 40,51.

⁵⁵ Az utóbbi vezeték elnevezését így magyarázza Frontinus: „Virgónak nevezték, mert a vizet kereső katonáknak egy szűzi leányka mutatott néhány eret, melyet követve azok, akik ástak, roppant mennyiségű vizet találtak” (Front. 10; Palasovszky S. ford.).

népszerűsége; ezt bizonyítja szigorú válasza, mikor a nép a bor hiánya és magas ára miatt panaszt emelt: megfelelő gondoskodás történik arról, hogy a nép meg ne szomjazzzék, hiszen veje, Agrippa építi mindenszél a vízvezetéket – mondta.”⁵⁶ Agrippa e tevékenységéről Sztrabón is említést tesz: „A vízvezetékekkel bevezetett víz olyan bőven jön, hogy szinte folyók folynak keresztül a városon és a csatornákon, s majdnem minden háznak bőven vannak medencéi, csövei és szökőkútjai; ezekre Marcus Agrippa fordított legnagyobb gondot, aki a várost sok más dicsőséges épülettel is szépítette.”⁵⁷

A vízvezetékekből a köztársasági korban a *ensorok*, *ensorok* hiányában az *aedilis curulis*-ek engedélyével lehetett vizet vezetni: „úgy találom – írja Frontinus –, hogy egyszer az *aedilisek*, máskor a *ensorok* adták az engedélyt, de nyilvánvaló, hogy amikor *ensorok* voltak az államban, leginkább ő tőlük kérték: mikor ezek nem voltak, ez a jog az *aediliseké* volt.”⁵⁸ Az említett *magistratusok* ellenőrizték, hogy senki ne rongálja meg a vezetéket, és senki ne vezessen abból vizet engedély nélkül. Erről Frontinus a következőket írja: „Hogy milyen gond volt arra, hogy valaki meg ne merészelel rongálni vagy pedig engedélyzetlen vizet ne merészelel elvezetni, sok mindenből kivéhető, de különösen abból, hogy a *Circus maximus*-t az *aedilisek* vagy a *ensorok* engedélye nélkül még a *circusi játékok* idejében sem lehetett felöntözni és ez, amint *Ateius Capitónál* olvassuk, akkor is érvényben maradt, amikor az ügyek vitele a gondnokokhoz került. A szántóföldeket pedig, amelyeket a törvény ellenére közvízzel öntözték, közvagyonná tették.”⁵⁹ Azokat tehát, akik a vízvezetékekből engedély nélkül vezettek vizet ingatlanuk öntözésére, az ingatlan elkobzásával büntették. A szövegből azt is megtudhatjuk, hogy a vízügyek vitelét a *ensoroktól* és az *aedilisektől* később a gondnokok vették át. A vízügyi gondnok (*curator aquarum*) tisztségét Augustus hozta létre abból a célból, hogy a gondnokok folytassák Agrippa tevékenységét.⁶⁰ 97-től Frontinus ezt a tisztséget töltötte be.⁶¹

A császárkorban annak, aki a vízvezetékekből vizet kívánt vezetni, először a császártól kellett ehhez engedélyért kérnie. Az engedély megszerzése után a *curator*hoz kellett fordulni, aki kijelölt egy felügyelőt (*procurator*) a csatlakozás gyakorlati teendőinek irányítására. A *procuratorok* a császár felszabadított rabszolgái közül kerültek ki. Minderről a következőket írja Frontinus: „Aki magánhasználatra vizet akar vezetni, azt kérnie kell és a császártól levelet kell a gondnokhoz hoznia. A gondnok tartozik a császár engedélyének azonnal eleget tenni és ezen feladat elvégzésére a császár egy szabadosát felügyelőnek kirendelni.”⁶²

A császári engedély pontosan meghatározta, hogy ki, honnan, hová, milyen mennyiségű vizet vezethet. A gondnok fő feladataival kapcsolatban Frontinus a következőket írja: „A magánosok között a víz vezetésének joga körül azt kell szem előtt tartani, hogy senkise vezessen közvizet, amire engedélyt nem kapott, és senkise vezessen többet, mint amennyire

⁵⁶ Suet. *Aug.* 42 (Kis Ferencné ford.).

⁵⁷ Sztrab. 5,3,8 (Földy József ford.). Agrippa tevékenységéről lásd Shipley 1933; Evans 1982, 401–411.

⁵⁸ Front. 95 (Palasovszky S. ford.). Mivel a *ensorok*at ötévente választották másfél évre, voltak időszakok, amikor nem voltak *ensorok* az államban.

⁵⁹ Front. 97 (Palasovszky S. ford.).

⁶⁰ Vö. Robinson 1992, 86.

⁶¹ Vö. Ashby 1935, 20, 26.

⁶² Front. 105 (Palasovszky S. ford.).

engedélye van.⁶³ Az engedély a jogosult személyéhez tapadt: „*az engedélyezett víz joga sem az örökösre, sem a vevőre vagy a birtok bármely új gazdájára nem száll át*” – írja Frontinus.⁶⁴ Később hozzát teszi ehhez: „*Nyilvánvaló, hogy az engedélyezett vizet másbóvá, mint arra a birtokra, amely részére adatott, vagy más medencéből, mint amelyet a császár levele megjelöl, vezetni nem szabad, de a rendeletek is tiltják.*”⁶⁵

A vízvezetékek védelmében több jogszabály is született. Egy *senatus consultum* a következőképpen rendelkezett: „*a források, boltívek és falak körül minden oldal felől tízenöt lábat, a föld alatt levő vízfolyások és medencék körül pedig a városon belül és a városon kívül, ha összefüggő építmények, mind a két rész felől, öt lábat üresen kell hagyni, úgy hogy ezen helyre ezután sem emlékművet, sem épületeket elhelyezni, sem pedig fát ültetni nem szabad, s ha ezen a távolságon belül most fa van, azt ki kell irtani, kivéve ha épületekkel bezárt összefüggő gazdaságok volnának. Ha valaki ez ellen vét, esetenként 10 000 sestertius-szal büntetessék, amelynek a felét jutalmul a feljelentőnek kell adni, akinek a munkája által lehetett megfogni azt, aki ezen senatushatározat ellen vétett, a másik felét pedig a kincstárba kell beszállítani. Az ügyben a vízvezetési gondnokoknak kell vizsgálatot tartani és ítélni.*”⁶⁶

A Titus Quinctius Crispinus *consul* javaslatára Kr. e. 9-ben hozott *lex Quinctia de aquaeductibus* azt, aki a vízvezetékét szándékosan megfúrta, megrongálta, 100 000 sestertius összegű pénzbüntetéssel rendelte büntetni. A rongálónak emellett az eredeti állapotot is helyre kellett állítania. Ha az elkövető rabszolga volt, helyette a gazdáját lehetett felelősségre vonni. A törvény szövegét Frontinus szó szerint közli: „*Mindaz, aki ezen törvény meghozatala után a város felé vezetett közvízek medrét, a fedett vízfolyásokat, boltíveket, csöveket, medencéket és tavakat tudva, gonosz szándékkal megfúrja, megrongálja, fúrásukat vagy megrongálásukat előkészíti és rosszabbá teszi, hogy ezek a vizek ne tudjanak Róma városába eséssel befolyni vagy bevezettetni, és hogy Róma városában és azokban az épületekben, amelyek a városhoz tartoznak vagy tartozni fognak, s azokban a kertekben, majorokban és helyeken, amely kertek, majorok és helyek tulajdonosainak víz adatott vagy engedélyezett vagy engedélyeztetni fog, a víz ne folyjék, oda ne jusson, a vízmedencébe és tavakba bevezethető ne legyen: az a római népnek 100 000 sestertius legyen köteles adni. Aki pedig ezek közül valamit rosszhiszeműen csinált, legyen köteles mindent kifoltozni, kijavítani, helyreállítani, felépíteni, rendbe hozni, illetve (amit épített, azt) gyorsan lebontani... Ha valamit ezek közül szolga követett el, akkor annak ura adjon a népnek 100 000 sestertius.*”⁶⁷

Az állami vízvezetékekkel kapcsolatos császári rendeletek külön címet képeznek mind a *Codex Theodosianus*-ban,⁶⁸ mind a *Codex Iustinianus*-ban.⁶⁹ E *constitutio*ók közül érdemes kiemelni Constantinus császár 330-ban kiadott rendeletét, mely azokat, akiknek a telkén állami vízvezeték haladt keresztül, felmentette a rendkívüli közterhek alól, de arra kötelezte őket, hogy rendszeresen tisztítsák a vízvezetékét.

⁶³ Front. 103 (Palasovszky S. ford.).

⁶⁴ Front. 107 (Palasovszky S. ford.).

⁶⁵ Front. 109 (Palasovszky S. ford.).

⁶⁶ Front. 127 (Palasovszky S. ford.).

⁶⁷ Front. 129 (Palasovszky S. ford. módosítással).

⁶⁸ CTh 15,2: *De aquaeductu*.

⁶⁹ C. 11,43(42): *De aquaeductu*.

Azokat, akik ezt elmulasztották, telkük elkobzásával kellett büntetni. A rendelet megtiltotta, hogy a vízvezeték mellett 15 láb távolságon belül fákat ültessenek.⁷⁰

Néhány szót a szennyvízcsatornákról (*cloacae*) és a közfürdőkről (*balneae publicae*) is érdemes szólunk.⁷¹ Ahogy Sztrabón írja, a rómaiak olyan csatornákat építettek, „amelyeken a város szennyvizét a Tiberisbe lebetett vezetni.”⁷² A *Cloaca Maxima* építése az utolsó király, Tarquinius Superbus nevéhez fűződik; Livius szerint a földalatti csatornahálózatot az egész Város szemetének gyűjtőhelyéül szánták.⁷³ A köztársaság korában a vízvezetékekhez hasonlóan a szennyvízcsatornák ügyeivel is a *censorok* foglalkoztak: ők kötöttek az állam nevében szerződéseket magánvállalkozókkal csatornák építése, illetve tisztítása céljából.⁷⁴ Dio Cassius tudósítása szerint Agrippa Róma szennyvízcsatornáit a saját költségén kitisztíttatta.⁷⁵ Az ifjabb Plinius egyik leveléből megtudhatjuk, hogy azoknak, akiket közmunkára (*ad opera publica*) ítélték, többek között a csatornákat kellett tisztítaniuk.⁷⁶

Frontinus említést tesz arról, hogy egyes vízvezetékekből a vizet többek között közfürdőkbe vezették.⁷⁷ A közfürdők vízének megfelelő fűtését és a fürdők takarítását az *aedilis curulisek* felügyelték.⁷⁸ A belépő egy negyed *as* volt, ami jelentéktelen összegnek számított.⁷⁹ Agrippa *aedilisi* hivatala időtartamára a fürdők használatát ingyenessé tette.⁸⁰ Hadrianus megtiltotta, hogy a férfiak és a nők együtt fürödjenek,⁸¹ e tilalmat Marcus Aurelius megerősítette.⁸² A közfürdőben bárki fürödhetett, e jog gyakorlásának akadályozása személyesértésnek (*iniuria*) minősült.⁸³ A rabszolgatartók gyakran szolgálkkal együtt mentek a fürdőbe. A fürdőket a császárok is szívesen látogatták, ahol együtt fürödtek a tömeggel.⁸⁴ A késő császárkorban a közfürdők fűtése (*calefactio thermarum*) a polgárok közkötelezettségei (*munera publica*) közé tartozott.⁸⁵

⁷⁰ CTh 15,2,1 = C. 11,43(42),1. A faültetési tilalmat a későbbi rendeletek megerősítették; lásd C. 11,43(42),6,1; 11,43(42),10,2–3.

⁷¹ A római csatornákról lásd Robinson 1992, 73, 101–103.

⁷² Sztrab. 5,3,8 (Földy J. ford.).

⁷³ Liv. 1,56. A *Cloaca Maximá*ról lásd Hopkins 2007, 1–15.

⁷⁴ Vö. Liv. 39,44.

⁷⁵ Dio 49,43.

⁷⁶ Plin. *Ep.* 10,32.

⁷⁷ Front. 91; 108. A római fürdőkről lásd Brödner 1983; Heinz 1983; Robinson 1984, 1065–1082; Yegül 2010.

⁷⁸ Vö. Sen. *Ep.* 86,10.

⁷⁹ Vö. Cic. *Cael.* 26,62; Hor. *Sat.* 1,3,137; Sen. *Ep.* 86,9.

⁸⁰ Vö. Dio 49,43.

⁸¹ SHA *Hadr.* 18; Dio 69,8.

⁸² SHA *Marv.* 23.

⁸³ Vö. Ulp. D. 43,8,2,9; Ulp. D. 47,10,13,7.

⁸⁴ Vö. SHA *Hadr.* 17.

⁸⁵ Vö. Herm. D. 50,4,1,2.

4. Vízrel kapcsolatos telki szolgálomok

A római jog forrásaiban a telki szolgálomok (*servitutes praediorum*) körében sokszor találkozhatunk vizekkel kapcsolatos kérdésekkel.⁸⁶ Témánk szempontjából az alábbi mezei, illetve városi telki szolgálomokat érdemes kiemelni: (a) vízkeresés szolgálma (*servitus aquam querendí*): jog arra, hogy más telkén vizet keressünk;⁸⁷ (b) vízmerítés szolgálma (*servitus aquae haustus* vagy *aquae hauriendae*): jog arra, hogy más telkén (más forrásából, kútjából stb.) vizet merítsünk;⁸⁸ (c) vízvezetés szolgálma (*servitus aquaeductus* vagy *aquae ducendae*): jog arra, hogy más telkéről vagy más telkén keresztül vizet vezessünk;⁸⁹ (d) marhahajtás szolgálma (*servitus pecoris ad aquam appulsus*): jog arra, hogy marháinkat más telkére hajtsuk itatás végett;⁹⁰ (e) vízvezetés szolgálma (*servitus aquae educendae* vagy *aquae immittendae*): jog arra, hogy telkünkéről a vizet más telkére vezessük;⁹¹ (f) szennyvízcsatorna vezetésének szolgálma (*servitus cloacae immittendae*): jog arra, hogy a szomszéd háza alatt szennyvízcsatornát vezessünk;⁹² (g) ereszcatorna szolgálma (*servitus stillicidii immittendí*): jog arra, hogy házunkról az esővizet a szomszéd ereszcatornájába vezessük;⁹³ (h) az ereszaljban összegyűlt esővíz elvezetésének szolgálma (*servitus fluminis immittendí*): jog arra, hogy az ereszaljban összegyűlt esővizet a szomszéd telkére vezessük;⁹⁴ (i) hajózási szolgálom (*servitus navigandí*): jog arra, hogy más folyóján vagy taván csónakkal átkelhessünk.⁹⁵

A különböző szolgálomok gyakran összekapcsolódtak egymással. Vízkeresési szolgálom alapításakor a felek megállapodtak abban, hogy víz találása esetén a jogosultat megilleti a vízmerítés joga.⁹⁶ A vízmerítési jog mindig együtt járt a gyalogútszolgálommal (*servitus itineris*).⁹⁷

⁸⁶ Vö. Grosso 1932, 401–36; Capogrossi Colognesi 1966; Franciosi 1967; Rodger 1972; Bannon 2001, 34–52; Uo. 2009; Ehmig 2011, 175–179; Bruun 2015, 145–49.

⁸⁷ Vö. Paul. D. 8,3,10; Lab. D. 8,5,21.

⁸⁸ Vö. Paul. D. 8,1,14,2; Ulp. D. 8,3,1 pr.; Ulp. D. 8,3,3,3; Ulp. D. 8,3,5; Paul. D. 8,3,9; Pomp. D. 8,3,20,3; Paul. D. 8,6,10,1; Pomp. D. 8,6,17; Paul. D. 39,3,17,2.

⁸⁹ E jog a négy ősi mezei telki szolgálom közé tartozott a gyalogút, a szekérút és a marhahajtás mellett (vö. Ulp. D. 8,3,1 pr.; Inst. 2,3 pr.).

⁹⁰ Vö. Ulp. D. 8,3,1 pr.; Pap. D. 8,3,4; Ulp. D. 8,3,5.

⁹¹ Vö. Paul. D. 8,3,29; Ulp. D. 8,5,8,5.

⁹² Érdekes, hogy e szolgálmat Neratius nem városi, hanem kifejezetten mezei telki szolgálomnak (*servitus praedii rustici*) nevezi, s ezt a rendszerezést követték a *Digesta* kompilátorai is (D. 8.3.2 pr.). Ennek ellenére a szakkönyvek e jogot a városi telki szolgálomok (*servitutes praediorum urbanorum*) közé sorolják (lásd pl. Földi & Hamza 2001, 359; Molnár & Jakab 2004, 228; Benedek & Pókecz Kovács 2016, 222). A rómaiak valószínűleg azért tekintették e jogot mezei telki szolgálomnak, mert nem az uralkodó telken lévő épülettel volt kapcsolatos.

⁹³ Vö. Paul. D. 8,2,1 pr.; Ulp. D. 8,2,17,3; Paul. D. 8,2,20,3–6; Pomp. D. 8,2,21; Gai. D. 8,4,16; Iul. D. 8,5,16; Paul. D. 8,6,8 pr.

⁹⁴ Vö. Paul. D. 8,2,1 pr. Olyan szolgálom is létezett azonban (*servitus stillicidii sive fluminis non recipiendí*), mely éppen kizárta azt, hogy az ereszből vagy az ereszaljból átfolyhasson a víz a szomszéd házára vagy udvarára (vö. Inst. 2.3.1).

⁹⁵ Vö. Paul. D. 8,3,23,1; Paul. D. 8,3,38.

⁹⁶ Vö. Paul. D. 8.3.10; Lab. D. 8.5.21.

⁹⁷ Vö. Ulp. D. 8.3.3.3.

A hajózási szolgalmat az útszolgalmához kapcsolódhatott.⁹⁸ Úgy tűnik, hogy a marhahajtási jog nem kapcsolódhatott össze a marhahajtás szolgalmával (*servitus actus pecoris*), mivel az itatási jog csak szomszédos telkek között állhatott fenn.⁹⁹

A szolgalmak keletkezésével kapcsolatban a következőket olvashatjuk Iustinianus Institutióiban: „Ha valaki szomszédja számára valami szolgalmi jogot akar létesíteni, azt pactiókkal és stipulatiókkal teheti. Végrendeletében is kötelezheti örökösét, hogy ... engedje meg, hogy a jogosult ... eresztét bebocsássa; vagy túrje, hogy ... onnan vizet vezessen.”¹⁰⁰

Ezek szerint szolgalmi jogot elsősorban formátlan megállapodással, formális szerződéssel, illetve hagyományrendelés útján alapítottak. Formátlan megállapodás esetén a szolgalmi jog valószínűleg csak elbirtoklás révén jött létre (a forrásokban egyébként gyakran olvashatunk a vízvezetési jog elbirtoklással való megszerzéséről).¹⁰¹ Mivel a vízvezetési jog a *res mancipi* kategóriájába tartozott, e szolgalmi jog eredetileg *mancipatio*, illetve *in iure cessio* útján volt megszerezhető. A telek egy része azzal a kikötéssel is eladható volt, hogy azon keresztül az eladó vizet vezethet a maradék területére;¹⁰² a szolgalmi jog tehát *deductio* útján is létrejöhetett.

Vízmerítési szolgalmat olyan telkek vonatkozásában is lehetett alapítani, melyek között közterület volt, de a közterületen a vizet csak császári engedéllyel lehetett keresztül vezetni.¹⁰³ Vízvezetési szolgalmat esetén a jogosult agyagból vagy más anyagból készített csövet (*fistula*) helyezhetett a mederbe (*rivus*), s azon keresztül vezethette a vizet,¹⁰⁴ de a víz útvonalát később nem változtathatta meg.¹⁰⁵

A vízvezetési jog vonatkozásában különbséget tettek a mindennapos vízszükséglet (*aqua cottidiana*) és a nyári vízszükséglet (*aqua aestiva*) kielégítése között.¹⁰⁶ Attól függően, hogy a víz milyen napszakban vezethető, megkülönböztették a nappali vizet (*aqua diurna*) és az éjjeli vizet (*aqua nocturna*).¹⁰⁷

A forrás kiszáradása a vízvezetési jogot megszüntette, de ha a forrás később újraéledt, a vízvezetési jog is automatikusan visszaállt.¹⁰⁸ A szolgalmak tipikusan nem gyakorlás (*non usus*) következtében szűntek meg.¹⁰⁹ Vízmerítési szolgalmat esetén, ha a jogosult odajárt a forráshoz, de nem merített vizet, nem gyakorlás által elvesztette mind a vízmerítési, mind a gyalogút szolgalmát.¹¹⁰ Az, akinek joga volt vizet vezetni éjjel, s ezt nappal tette, elvesztette a vízvezetési jogát nem gyakorlás miatt.¹¹¹

⁹⁸ Vö. Paul. D. 8.3.23.1; Paul. D. 8.3.38.

⁹⁹ Ulp. D. 8,3,5,1.

¹⁰⁰ Inst. 2,3,4 (Mészöly G. ford.).

¹⁰¹ Vö. Ulp. D. 8,5,10 pr.; C. 3,34,2.

¹⁰² Vö. Pomp. D. 8,6,19 pr.

¹⁰³ Vö. Paul. D. 8,1,14,2; Iav. D. 39,3,18,1.

¹⁰⁴ Vö. Pomp. D. 8,3,15.

¹⁰⁵ Vö. Cels. D. 8,1,9.

¹⁰⁶ Vö. Pomp. D. 8,3,15; Ulp. D. 43,20,1,3; Ner. D. 43,20,6.

¹⁰⁷ Vö. Paul. D. 8,6,7; Pomp. D. 43,20,2.

¹⁰⁸ Vö. Paul. D. 8,3,35.

¹⁰⁹ Vö. Paul. D. 8,6,7.

¹¹⁰ Vö. Pomp. D. 8,6,17.

¹¹¹ Vö. Paul. D. 8,6,10,1.

A *praetor* az említett szolgalmak védelmére speciális *interdictum*okat biztosított. A vízmerítési és a marhahajtási szolgalmat védte az *interdictum de fonte*. Ennek kibocsátásakor így szólt a *praetor*: „Megtiltom, hogy erőszakot alkalmazva gátoljanak téged abban, hogy a szóban forgó forrást használd, melynek vizét az előző évben nem erőszakkal, nem alattomban, s nem szívességi használat címén használtad.”¹¹² Az *interdictum* alkalmazható volt tavak (*lacus*), kutak (*putei*) és halastavak (*piscinae*) esetében is.¹¹³

A mindennapos víz vezetésének jogát az *interdictum de aqua cottidiana*, a nyári víz vezetésének jogát az *interdictum de aqua aestiva* védte. Az előző esetben így fogalmazott a *praetor*: „Megtiltom, hogy erőszakot alkalmazzanak veled szemben, gátolva téged a szóban forgó víz ugyanolyan módon való vezetésében, ahogyan azt az előző évben vezettetted, feltéve, hogy azt nem erőszakkal, nem alattomban, s nem szívességi használat címén tetted.”¹¹⁴ Az utóbbi esetben a *praetor* ezt mondta: „Megtiltom, hogy erőszakkal gátoljanak téged abban, hogy ugyanolyan módon vizet vezess, ahogyan azt nem erőszakkal, nem alattomban, s nem szívességi használat címén az előző nyáron tetted.”¹¹⁵ Úgy tekintették, hogy a nyár a tavaszi napéjegyenlőségtől az őszi napéjegyenlőségig tart, ami így összesen hat hónapot jelentett.¹¹⁶ Ezek az *interdictum*ok a városon kívüli és belüli vízvezetési jogot egyaránt védték.¹¹⁷ A vizet forrásból (*ex fonte*), tóból (*ex lacu*) vagy folyóból (*ex flumine*) vezethették.¹¹⁸ A vízvezetés nem csak növények öntözése és állatok itatása céljából, hanem élvezeti célból is történhetett.¹¹⁹ A *praetor* mindkét *interdictum*ot az örökösök, a vevők és a *bonorum possessorok* számára is biztosította.¹²⁰

A kövízvezetékekhez tartozó vízházból (*castellum*) való vízvezetési jog védelmére az *interdictum de aqua ex castello ducenda* szolgált. *Edictum*ában a *praetor* így fogalmazott: „Megtiltom, hogy erőszakot alkalmazva gátolják azt, akinek ehhez megadták a jogot, abban, hogy a vízházból a telkére vizet vezessen.”¹²¹ A vízházból csak a császár engedélyével lehetett vizet vezetni.¹²²

A vízvezetési szolgálat jogosultja a víz medrét (*rivus*) javíthatta, tisztíthatta: e jog védelmére szolgált az *interdictum de rivis*. E jogsegélyt biztosítva így szólt a *praetor*: „Megtiltom, hogy erőszakkal akadályozzák a medrek (*rivi*), a csatorna (*specus*), a szilipek (*septa*) vízvezetés céljából (*aquae ducendae causa*) való javításában (*reficere*) vagy tisztításában (*purgare*) azt, aki ugyanígy vezeti a vizet, mint az előző nyáron, erőszak alkalmazása nélkül, nem alattomban és nem szívességi használat címén.”¹²³

¹¹² Ulp. D. 43,22,1 pr. (Sáry P. ford.).

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Ulp. D. 43,20,1 pr. (Sáry P. ford.).

¹¹⁵ Ulp. D. 43,20,1,29 (Sáry P. ford.).

¹¹⁶ Ulp. D. 43,20,1,32.

¹¹⁷ Ulp. D. 43,20,1,14.

¹¹⁸ Ulp. D. 43,20,1,8.

¹¹⁹ Ulp. D. 43,20,1,11; Pomp. D. 43,20,3 pr.

¹²⁰ Ulp. D. 43,20,1,29; Ulp. D. 43,20,1,37.

¹²¹ Ulp. D. 43,20,1,38.

¹²² Ulp. D. 43,20,1,42, vö. Orestano 1935, 297–313; Palma 1987, 439–457.

¹²³ Ulp. D. 43,21,1 pr. (Sáry P. ford.).

Az, aki a földre ásott meder helyett kővezetékben kívánta a vizet vezetni, nem vehette igénybe a jogsegélyt, hiszen az ilyen nem csupán javította a medret.¹²⁴ Az sem kapott segítséget a *praetortól*, aki a medret mélyítette, szélesítette, a nyitott vezetéket befedte vagy a fedettet nyitottá tette, hiszen nem ugyanúgy akarta a vizet vezetni, mint ahogy azt korábban tette.¹²⁵

Az, akit a szennyvízcsatorna javításában, tisztításában erőszakkal gátoltak, az *interdictum de cloacis* kibocsátását kérhette a *praetortól*. A *magistratus* ebben az esetben a következőképpen fogalmazott: „Megtiltom, hogy annak a szoban forgó csatornának a javításában, tisztításában erőszakkal gátoljanak, mely a (szomszéd) házából a tiédbe vezet.”¹²⁶ A *praetor* arra az esetre, ha a munka kárt okozna, biztosíték (*cautio damni infecti*) fizetésének ígéretére kötelezte a csatornát javító, tisztító felet.¹²⁷

5. Az esővíz által okozott kár kérdései a szomszédjogok körében

Rómában a sok domb miatt gyakoriak lehettek az esővíz lefolyásával kapcsolatos problémák. Már a XII táblás törvény is tartalmazott valamilyen rendelkezést az esővíz által okozott kárral kapcsolatban; a szövegből csak ennyi maradt ránk: *’si aqua pluvia nocet’*, vagyis, *’ha az esővíz kárt okoz’*.¹²⁸ E szavakat Pomponius idézi, aki szerint a tizenkéttáblás törvény szavait, *’ha az esővíz kárt okoz’*, a régiek úgy értelmezték, hogy *’ha kárt okozhat’*.¹²⁹

A római jogi tankönyvek a szomszédjogi szabályok, illetve a tulajdonvédelem jogi eszközei körében tesznek említést az *actio aquae pluviae arcendae* nevű civiljogi keresetről.¹³⁰ Ulpianus a következőket mondja: „Ha az esővíz valakinek kárt fog okozni, a vizet az *actio aquae pluviae arcendae* által lehet távol tartani. Esővíznek (*aqua pluvia*) azt mondjuk, ami az égből hullik, és ami zivatarkor megnövekszik, s ez az égi víz önmagában is okozhat kárt, vagy más vízzel összekeveredve, ahogy *Tubero* mondja. E keresetnek pedig akkor van helye, ha kár még nem következett be, de már létrehozta valamilyen művet, amely mű miatt kártól lehet tartani: olyankor van tehát helye, amikor a víz emberi munkával létrehozott mű következtében a földnek kárt fog okozni, vagyis amikor valaki olyan dolgot csinált, ami miatt a víz máshol folyik, mint ahol természetesen szokott, vagy ha levezetések erősebben folyik, vagy megnövekszik a mennyisége, vagy gyorsabban, vagy hevesebben folyik, vagy ha lefolyásának megakadályozása miatt túlfolyás keletkezik. Ha azonban a természet okozza a kárt a víz által, e kereset nem alkalmazható.”¹³¹

¹²⁴ Ulp. D. 43,21,1,10.

¹²⁵ Ulp. D. 43,21,1,11.

¹²⁶ Ulp. D. 43,23,1 pr. (Sáry P. ford.).

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ XII tab. 7,8a.

¹²⁹ D. 40,7,21 (Sáry P. ford.).

¹³⁰ Vö. Földi & Hamza 2001, 292, 355; Molnár & Jakab 2004, 225; Nótári 2011, 189, 216; Benedek & Pókecz Kovács 2016, 180. A keresetről részletesebben lásd Schönbauer 1934, 233–257; Sargenti 1940; Watson 1968, 155–175; Sitzia 1977.

¹³¹ D. 39,3,1 pr.–1 (Sáry P. ford.).

A keresetet mind a fentebbi, mind a lentebbi telek tulajdonosa megindíthatta szomszédja ellen. „Tudnunk kell – írja Ulpianus –, hogy ezt a keresetet mind a fentebbi (telektulajdonos) megindíthatja a lentebbivel szemben, hogy az ne csináljon olyan dolgot, amivel akadályozza a víz természetes lefolyását a saját földjén, mind a lentebbi (telektulajdonos) a fentebbivel szemben, hogy az ne másképp engedje le a vizet, mint ahogy az természetesen lefolyni szokott.”¹³²

A per során az eredeti állapot helyreállítását és a *litis contestatio* után keletkezett károk megtérítését lehetett követelni. Ulpianus véleménye szerint „a bíró köteles megparancsolni a szomszédnak, aki valamilyen művet létesített, hogy állítsa helyre az eredeti állapotot és térítse meg azt a kárt, ami a *litis contestatio* után keletkezett: ha azonban a *litis contestatio* előtt keletkezett kár, csak a mű (előtti állapot) visszaállítására lesz köteles, a kárt nem kell megtéríteni.”¹³³

Más volt a helyzet, ha nem a telektulajdonos végezte a szóban forgó munkát. Ulpianus közlése szerint „Celsus azt írja, hogy ha én magam csináltam azt, ami miatt az esővíz neked kárt okoz, kötelezhető vagyok arra, hogy azt a saját költségemen távolítsam el, de ha azt valaki más tette, aki nem tartozik hozzám, elegendő, ha tűröm, hogy te azt eltávolítsd. Ha azonban a rabszolgám tette, vagy olyan valaki, akinek az örököse vagyok, a rabszolgát köteles vagyok noxába adni, ha pedig az tette, akinek az örököse vagyok, ugyanez a helyzet, mintha azt én magam tettem volna.”¹³⁴

Bizonyos esetekben a lentebbi telek tulajdonosának mulasztása is okot adhatott a perlésre. Ulpianus írja a következőket: „Labeo elmondása szerint volt egy régi árok, mely a szántóföld kiszárítása céljából készült; arról, hogy mikor, nem maradt feljegyzés. Ezt a lenti szomszéd nem tisztította: így történt, hogy a belőle visszaáradó víz a mi földünkben kárt okozott. Labeo azt mondja, hogy *actio aquae pluviae arcendae* indítható a lenti szomszéd ellen abból a célból, hogy vagy maga végezze el a tisztítást, vagy tűrje el, hogy te állítsd vissza a csatorna korábbi állapotát.”¹³⁵

A kereset a tulajdonostárs ellen is megindítható volt. „Így felmerül a kérdés – írja Ulpianus –, hogy indítható-e *actio aquae pluviae arcendae*, ha a te (kiszárolagos tulajdonodban álló) földedről jövő víz a mi közös földünkben kárt okoz; én úgy gondolnám, hogy igen, oly módon, hogy a kárnak az adott (a felperes tulajdoni hányadának megfelelő) részéért kell behytállni.”¹³⁶

A haszonélvező eredetileg sem felperese, sem alperese nem lehetett a pernek: „az *aquae pluviae arcendae* sem a haszonélvező ellen, sem általa nem indítható” – írja Ulpianus.¹³⁷ Később a haszonélvező *utiliter* perelhetett, s perelhetővé vált.¹³⁸

¹³² D. 39,3,1,13 (Sáry P. ford.).

¹³³ D. 39,3,6,6 (Sáry P. ford.).

¹³⁴ D. 39,3,6,7 (Sáry P. ford.).

¹³⁵ D. 39,3,2,1 (Sáry P. ford.).

¹³⁶ D. 39,3,6,2 (Sáry P. ford.).

¹³⁷ D. 39,3,3,4 (Sáry P. ford.).

¹³⁸ Vö. Pomp. D. 39,3,22.

A kereset megindítására a következő esetekben nem volt lehetőség:
(1) ha a kár nem emberi tevékenységből, hanem a telkek fekvéséből fakadt,¹³⁹
(2) ha a károsító víz nem esővíz volt,¹⁴⁰ (3) ha a kár nem földben, hanem épületben
keletkezett,¹⁴¹ (4) ha az esővíz természetes lefolyását megváltoztató munkálat
a szántóföld megműveléséhez szükséges volt,¹⁴² (5) ha a munkálat a károsult fél
engedélyével történt,¹⁴³ (6) ha a munkálat elvégzésére a császár vagy a *senatus* adott
parancsot,¹⁴⁴ (7) ha a munkálat közterületen történt.¹⁴⁵

---

¹³⁹ Ulp. D. 39,3,1,1; 39,3,1,10; 39,3,1,14–15.

¹⁴⁰ Ulp. D. 39,3,3,1.

¹⁴¹ Ulp. D. 39,3,1,17; 39,3,1,21.

¹⁴² Ulp. D. 39,3,1,3; 39,3,1,8; 39,3,1,15.

¹⁴³ Paul. D. 39,3,9,1; Pomp. D. 39,3,19.

¹⁴⁴ Paul. D. 39,3,23 pr.

¹⁴⁵ Ulp. D. 39,3,3,3; Iav. D. 39,3,18 pr.

Irodalomjegyzék

1. Aldrete G S (2007) *Floods of the Tiber in Ancient Rome*, The John Hopkins University Press, Baltimore.
2. Ashby T (1935) *The Aqueducts of Ancient Rome*, Clarendon Press, Oxford.
3. Bajánházy I (2000) Sana aqua – bona aqua. A vízvezetékek a római jog tükrében, in: Szabó B & Sáry P, szerk. (2000) „Dum spiro doceo”. Ünnepi tanulmányok Huszti Vilmos 85. születésnapjára, Bíbor Kiadó, Miskolc, pp. 75–98.
4. Bannon C J (2001) Servitudes for Water Use in the Roman 'Suburbium', *Historia* 50(1), pp. 34–52.
5. Bannon C J (2009) *Gardens and Neighbors. Private Water Rights in Roman Italy*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
6. Bannon C (2017) Fresh Water in Roman Law. Rights and Policy, *The Journal of Roman Studies* 107, pp. 60–89, doi:10.1017/S007543581700079X
7. Benedek F & Pókecz Kovács A (2016) *Római magánjog*, 4. kiadás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
8. Brödner E (1983) *Die römischen Thermen und das antike Badewesen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
9. Bruun C (1991) *The Water Supply of Ancient Rome. A Study of Roman Imperial Administration*, Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
10. Bruun C (2012) Roman Emperors and Legislation on Public Water Use in the Roman Empire. Clarifications and Problems, *Water History* 4(1), pp. 11–33.
11. Bruun C (2015) Water use and productivity in Roman agriculture: selling, sharing, servitudes, in: Erdkamp P, Verboven, K & Zuiderhoek A, szerk., *Ownership and Exploitation of Land and Natural Resources in the Roman World*, Oxford University Press, Oxford, pp. 132–149.
12. Campbell B (2012) *Rivers and the Power of Ancient Rome*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
13. Capogrossi Colognesi L (1966) *Ricerche sulla struttura delle servitù d'acqua in diritto romano*, Giuffrè, Milano.
14. Costa E (1919) *Le acque nel diritto romano*, Zanichelli, Bologna.
15. De Kleijn G (2001) *The Water Supply of Ancient Rome. City Area, Water, and Population*, J. C. Gieben, Amsterdam.
16. Diószdi Gy (1973) *A római jog világa*, Gondolat Kiadó, Budapest.
17. Ehmig U (2011) Überlegungen zu den Regenwasser-Servituten, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 58(3), pp. 175–179.
18. Evans H B (1982) Agrippa's Water Plan, *American Journal of Archeology* 86, pp. 401–411.
19. Evans H B (1994) *Water Distribution in Ancient Rome. The Evidence of Frontinus*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
20. Fenn P T Jr (1925) Justinian and the Freedom of the Sea, *The American Journal of International Law* 19(4), pp. 716–727.
21. Fiorentini M (2003) *Fiumi e mari nell'esperienza giuridica romana*, Giuffrè, Milano.
22. Földi A & Hamza G (2001) *A római jog története és institúciói*, 6. kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

23. Franciosi G (1967) *Studi sulle servitù prediali*, Jovene, Napoli.
24. Geißler K (1998) *Die öffentliche Wasserversorgung im römischen Recht*, Duncker & Humblot, Berlin.
25. Grosso G (1932) Sulla servitù di aquae haustus, *Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano* 40, pp. 401–436.
26. Hainzmann M (1975) *Untersuchungen zur Geschichte und Verwaltung der stadtrömischen Wasserleitungen*, Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien.
27. Heinz W (1983) *Römische Thermen. Badenwesen und Badeluxus*, Hirmer Verlag, München.
28. Herschel C (1913) *The Two Books on the Water Supply of the City of Rome of Sextus Julius Frontinus*, 2. kiadás, Longmans, Green, and Co., London, 1913.
29. Hinker H (1992) Grundzüge des öffentlichen römischen Wasserrechts, in: Klingenberg G, Rainer J M & Stiegler H, Hrsg., *Vestigia Iuris Romani. Festschrift für Gunter Wesener zum 60. Geburtstag am 3. Juni 1992*, Leykam Buchverlag, Graz, pp. 177–185.
30. Hodge A T (1991) *Roman Aqueducts and Water Supply*, Duckworth, London.
31. Hopkins J (2007) The Cloaca Maxima and the Monumental Manipulation of Water in Archaic Rome, *The Waters of Rome* 4, pp.1–15.
32. Longo G (1934) Sull'uso delle acque pubbliche in diritto romano, in: Albertario E, szerk., *Studi in memoria di Umberto Ratti*, Giuffrè, Milano, pp. 55–93.
33. Molnár I & Jakab É (2004) *Római jog*, 3. kiadás, Leges Kiadó, Szeged.
34. Nótári T (2011) *Római közz- és magánjog*, Lectum Kiadó, Szeged.
35. Orestano R (1935) Concessione personale e concessione reale dello ius aquae ducendae ex castello (contributo all'esegesi del fr. I. 38–43 D. 43.20 di Ulpiano), *Bulletino dell'Istituto di Diritto Romano* 43, pp. 297–313.
36. Palma A (1987) Le derivazioni di acqua ex castello, *Index* 15, pp. 439–457.
37. Panimolle G (1968) *Gli acquedotti di Roma antica*, Abete, Roma.
38. Peachin M (2004) *Frontinus and the curae of the curator aquarum*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
39. Plescia J (1993) The Roman Law on Waters, *Index* 21, pp. 433–451.
40. Póczy K (1980) *Közművek a római kori Magyarországon*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
41. Robinson O F (1980) The Water Supply of Rome, *Studia et documenta historiae et iuris* 46, pp. 44–86.
42. Robinson O F (1984) Baths. An Aspect of Roman Local Government Law, in: Giuffrè V, szerk., *Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino 3*, Jovene, Napoli, pp. 1065–1082.
43. Robinson O F (1992) *Ancient Rome. City Planning and Administration*, Routledge, London–New York.
44. Rodger A (1972) *Owners and Neighbors in Roman Law*, Clarendon Press, Oxford.
45. Sargenti M (1940) *L'actio aquae pluviae arcendae*, Giuffrè, Milano.
46. Schönbauer E (1934) Die actio aquae pluviae arcendae, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 54, pp. 233–257.
47. Shipley F W (1933) *Agrippa's Building Activities in Rome*, Washington University Press, St. Louis.

48. Sitzia F (1977) *Ricerche in tema di 'actio aquae pluviae arcendae'*. *Dalle XII tavole all'epoca classica*, Giuffrè, Milano.
49. Terrazas Ponce J D (2012) La tutela jurídica del agua en el Derecho Romano, *Revista Chilena de Derecho Romano* 39(2), pp. 371–409.
50. Van Deman E B (1934) *The Building of the Roman Aqueducts*, Carnegie Institution, Washington.
51. Ware E F (1905) *Roman Water Law*, West Publishing Co., St. Paul, Minn.
52. Watson A (1968) *The Law of Property in the Later Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford.
53. Weiß E (1925) Die Rechtsschutz des römischen Wasserleitungen, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 45, pp. 87–116.
54. Yegül F K (2010) *Bathing in the Roman World*, Cambridge University Press, New York.